

CONSIDERAȚII CU PRIVIRE LA SECULARIZARE ȘI ANTICLERICALISM IV/2. ROMANUL MĂNĂSTIREA DIN PARMA DE STENDHAL

Ovidiu Horea POP*

ABSTRACT. *Considerations on secularization and anticlericalism IV/2. The Novel The Charterhouse of Parma by Stendhal.* Henri-Marie Beyle, Stendhal's real name, would not have published anything if the Empire had not fallen, the writer being closely related to Napoleon. For this reason, Stendhal comes to literature so late and somewhat by accident, writing essays on painting and music in 1817 with his first book *Rome, Naples and Florence*. We find here impressions about Italian society, written at the beginning of a seven-year stay in Italy, in Milan. His critical reflections will continue in the *Promenades dans Rome*, in 1829 and in the *Memoirs of a Tourist*, in 1838. They would have continued in posthumous volumes as intimate notes, memories, diaries and would have remained in manuscript if, at the age of forty-four, Stendhal had not discovered himself by chance, a novelist.

Keywords: anticlericalism, secularization, Restoration in Italian Duchies, Stendhal, *The Charterhouse of Parma*

În partea a doua, a romanul descrie cum, cu câteva luni înainte de arestarea lui Fabricio, ducesa de Sanseverina a intrat în legătură cu un proscris, care trăia în pădure și fura la drumul mare. Ulterior, a promis ducesei răzbunare și deci o ieșire din situația

---

* Conf. univ. dr., Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca, Facultatea de Teologie Greco-Catolică, Departamentul Oradea, ovidiu.pop@ubbcluj.ro.

ei înjositoare față de principe, o ieșire din neputința ei și din felul în care a fost trasă pe sfoară. Era convinsă că principele a înșelat-o în chip nevrednic, iar contele Mosca i-a cântat în strună. De îndată ce răzbunarea s-a pus la cale, ducesa s-a simțit puternică. Omul acesta a fost primul care a pomenit de evadare. A identificat un turn medieval, situat pe moșia ducesei și înalt de peste o sută de picioare și, în prezența ei, a coborât cu ajutorul unei frânghii cu noduri. După mai multe încercări de a coborî, ducesa i-a vorbit lui Fabricio despre evadare. Atunci când contele Mosca i-a făcut cunoscută ducesei convorbirea pe care, la nunta surorii marchizului Crescenzi, procurorul Rassi a avut-o cu principele, complotiștii s-au hotărât să treacă la acțiune. Funiile cu noduri erau împletite cu mare grijă, jumătate din mătase și jumătate din cânepă, în așa fel încât susțineau o greutate de opt chintale. Clelia a luat de la ducesă pachetele cu frânghii și i-a făgăduit să le introducă în Turnul Farnese. În dimineața zilei următoare nunții, Clelia a expediat o scrisoare lui Fabricio. Aici i-a explicat că evenimentele petrecute fără voia ei, dar cu prilejul îndeplinirii unui plan pornit de la ea, s-a legat cu jurământ la altarul preacuratei Fecioare că dacă tatăl ei scapă, nu se va opune voinței lui și că se va mărita cu marchizul Crescenzi, în timp ce pe Fabricio n-o să-l mai vadă niciodată. Duminica viitoare Fabricio urma să meargă la liturghie, la intervenția Cleliei, care i-a recomandat să țină penitență înainte de a porni în această periculoasă încercare. De fapt tabăra liberală dorește să-l aibă la mână pe suveran cu ajutorul unei mârșăvii, care să-l despartă de contele Mosca. În concluzie nu exista vreo altă scăpare decât fuga. Duminică seara, pe la miezul nopții, clipa hotărâtoare va fi dată de strălucirea unei luminițe la fereastra Cleliei. În duminica respectivă se va celebra liturghia, urmată fiind apoi de un *Te Deum*, iar seara se va da o petrecere cu prilejul însănătoșirii guvernatorului. Tot seara vor avea loc focuri de artificii, iar în sălile de jos ale palatului va fi împărțită o cantitate de vin, de patru ori mai mare decât cea îngăduită de guvernator. S-au primit, de la un necunoscut, și câteva butoaie cu rachiu, desfundate imediat. De porția de vin au avut parte și sentinelele, care făceau de strajă în jurul palatului, iar de la miezul nopții ele primiră și câte un pahar de rachiu, în timp ce sticla era uitată lângă gheretă. Generalul a poruncit ca două sute de soldați să ocupe corpul de gardă, abandonat de multă vreme, în timp ce Clelia a început să creadă că sosirea soldaților se datora providenței, care nu-i îngăduia să-l elibereze pe Fabricio. Totuși la Parma toată lumea vorbea de apropiata moarte a întemnițatului. Chiar și la nunta familiei Crescenzi s-a vorbit de acest trist episod. Faptul că pentru o lovitură de spadă dată unui actor, un om de rangul lui Fabricio nu era pus în libertate după nouă luni de închisoare, cu toată protecția

primului ministru, dovedește că povestea aceasta avea un substrat politic. Cu alte cuvinte dacă stăpânirii nu-i vine la socoteală să-l execute pe un dușman al ei în piața publică, înseamnă că acesta va muri de boală. Un lăcătuș chemat la palatul generalului Conti a vorbit despre Fabricio ca despre un deținut trimis demult pe lumea cealaltă, dar a cărui moarte este ascunsă din motive politice. Afirmatia aceasta a determinat-o pe Clelia să se implice în evadarea lui Fabricio.

Cu ajutorul frânghiilor și al ceții, Fabricio a ajuns la baza Turnului Farnese, unde a fost recuperat de oamenii ducesei, tocmiți pentru reușita evadării. Contele Mosca, ministrul Poliției, s-a implicat și el în salvarea lui Fabricio, considerându-se îndatorat în aceasta, întrucât viața lui Fabricio era în primejdie din vina lui. La sfârșitul acțiunii contele a trebuit să recunoască că ducesa n-a fost trădată de nimeni, iar el, ministrul Poliției, n-a aflat nimic. Fabricio și ducesa s-au urcat apoi într-o trăsură și au plecat în goana cailor către Pad, în timp ce contele a rămas singur lângă fortăreață încă două ore, timp în care nimic nu s-a clintit în jur. Deși evadarea a fost descoperită la orele șase dimineața, abia la orele zece a fost adusă la cunoștința suveranului. La orele patru ducesa și Fabricio au trecut Padul și au ajuns la controlul pașapoartelor, iar seara la șase au intrat în Piemont, în deplină siguranță. Ducesa și Fabricio au poposit la Belgirato, în Piemont. Dar o mâhnire de moarte o aștepta pe ducesă: Fabricio era complet schimbat, deznădăjduit că nu se mai afla în temniță. Omul acesta atât de plin de viață și atât de deosebit de ceilalți, stătea acum cufundat în visări adânci. Îi plăcea să rămână mai mult singur decât să stea de vorbă cu cea mai bună prietenă a sa. Ar fi fost gata de o mie de ori să-și dea viața pentru ea, dar inima îi era în altă parte. În loc să-i vorbească despre cele nouă luni petrecute în închisoare, acum nu găsea decât cuvinte puține și sărace. Ducesa descoperă că ființa care-l cufunda pe Fabricio în neobișnuita lui visare era Clelia Conti, fata cucernică, despre care Fabricio nu vorbea nimic, dar care își trădase tatăl, îmbătând garnizoana. Apoi ducesa a hotărât ca Fabricio să fie instalat la Locarno, orașel elvețian situat în nordul lacului Maggiore. În fiecare zi ea se ducea să-l ia cu barca și apoi făceau plimbări lungi pe lac. Trecându-i într-o zi prin gând să urce până la dânsul, i-a găsit camera împodobită cu vederi din Parma, oraș pe care ar fi trebuit să-l urască. Abia ajuns într-un loc unde se putea simți în siguranță, cea dintâi grijă a lui Fabricio a fost să-i scrie generalului Conti o scrisoare, cerându-i iertare că fugise din închisoare. El își justifică fuga, spunându-i că bănuise că un subaltern de-al lui fusese însărcinat să-l otrăvească. El spera, de fapt, ca scrisoarea să fie văzută și de Clelia. În încheiere îndrăznește să spună

că, odată ajuns în libertate, i se întâmplă să tânjească după cămăruța din Turnul Farnese. Trimitea, în același timp, mulțumiri lui don Cesare, duhovnicul care i-a împrumutat cărți teologice. A comandat, apoi, la Milano, operele sfântului Ieronim, ca să le înlocuiască pe cele împrumutate în închisoare, pe marginile cărora își notase zi de zi un jurnal, cu tot ce i se întâmplase acolo. Notițele nu reprezentau altceva decât înflăcărare avânturi de dragoste divină. Dacă cineva ar fi citit textul margine cu margine, ar fi văzut că într-o zi, crezându-se otrăvit, deținutul se considera fericit că moare la mai puțin de patruzeci de pași de tot ceea ce iubise mai mult pe lume. Clelia a cerut volumul cu însemnările lui Fabricio, descoperind însemnările zilnice ale iubirii ce stârnise. Fuga lui Fabricio îl îmbolnăvise pe tatăl fetei, care fusese cât pe ce să-și piardă locul, generalul scăpând datorită intervenției contelui Mosca, care era mai liniștit să-l aibă în castelul din fortăreață, decât potrivit în lumea din jurul palatului. Când lucrurile s-au îndreptat, Clelia s-a adresat tatălui său, spunându-i că e dispusă să se căsătorească cu marchizul Crescenzi. Generalul s-a bucurat, văzând acum că nu va mai fi silit să se mute la catul al doilea, în cazul în care ar rămâne fără slujbă. Ca urmare, Fabricio a fost înfierat și de adevărații liberali, fiindcă pricinuisese moartea a opt dintre soldații care înlesniseră fuga sa. În concluzie putem afirma că autorul ne arată cum micile despotisme anulează valoarea opiniei publice.

În mijlocul acestei dezlănțuirii generale, numai arhiepiscopul Landriani a rămas credincios cauzei prietenului său. El reamintea, chiar la curtea prințesei, principiul de drept, potrivit căruia, la proces, trebuie ascultată părerea care ar veni în apărarea celui ce nu este de față. După fuga lui Fabricio și a ducesei Sanseverina s-a pornit un potop de indignare, ce a cuprins cugetele pline de respect față de așezările obștești, atunci când s-a aflat de obrăznicia iluminării castelului ducese de la Sacca. Chiar și adevărații liberali au socotit că gestul ei înrăutățește soarta oamenilor bănuiți de complicitate și aruncați în închisoare, și că el otrăvea inima suveranului. Fabricio era ferm hotărât să se întoarcă la Parma de îndată ce avea să-i fie cu putință. A scris o scrisoare arhiepiscopului și a primit o lungă epistolă în latinește trimisă de cinstita față bisericească. El a mai trimis Cleliei Conti informații prin care voia să-i arate că undeva bătea o inimă ce-i rămăsese credincioasă. Din fortăreața din Parma, el a primit trista veste că, hotărârea cu privire la căsătoria Cleliei cu marchizul Crescenzi fusese definitiv luată. Duceseii îi era groază de Parma: însă pentru Fabricio tot ce-i amintea de acest oraș era sublim și înduioșător. Ducesa se gândea la răzbunarea sa, pusă la punct încă înainte de evadarea lui Fabricio și spera ca acest lucru să-l bucure când va afla că în

curând va fi răzbunat. Ducesa și Fabricio continuau să se vadă zilnic, plimbându-se patru sau cinci ore cu barca pe lac, fără să-și spună un cuvânt. Acest gest dovedea bunăvoință desăvârșită din partea lui Fabricio. Gândul lui zbură, însă, în altă parte, iar inima, neștiutoare și simplă, nu găsea nimic de spus. Lucrul acesta era pentru ducesă un chin.

Ca măsură de prevedere ducesa a închiriat pentru Fabricio un apartament la Locarno. Într-o seară, ducesa, cu marchiza și cu cele două fiice și surori ale acestuia, petreceau împreună cu arhiepiscopul locului și cu parohul din localitate. La acea petrecere arhiepiscopul a anunțat brusc că prințul Parmei a murit. Ducesa l-a privit pe Fabricio și a constatat că era mai puțin îngrijorat decât arhiepiscopul sau parohul. După moartea prințului s-a deschis posibilitatea ca ducesa și Fabricio să se poată întoarce la Parma. Între timp la Parma mulțimile s-au răsculat. Poporul se pregătea să-l măcelărească pe procurorul general Rassi, apoi să dea foc porților fortăreței, ca să încerce să elibereze deținuții. De asemenea se intenționa să se facă țandări statuia răposatului principe. Situația a fost salvată de intervenția energetică a contelui Mosca, care a făcut ca mulțimea să renunțe la intenție. Intervenția contelui a fost catalogată crudă de către liberalii din Parma. După înăbușirea răscoalei, ducesa a primit o scrisoare de la noul principe, Ranucio-Ernest al V-lea, prin care o anunța că a numit-o ducesă de San-Giovanni și mare maestră de ceremonii a principesei mame. Judecând după aceste scrisori se părea că ducesa se bucura de o mare trecere. Însă din scrisorile contelui Mosca ducesa a tras concluzia că ar fi bine să-și întârzie întoarcerea la Parma cu câteva zile. Totuși ea și Fabricio au plecat imediat către Parma și au avut o călătorie foarte veselă. La un han de poștă, înaintea de Parma, Fabricio s-a oprit ca să-și pună veșmintele de slujitor al Bisericii, întrucât de obicei umbla ca un om în doliu. El s-a lăsat convins de ducesă ca să aștepte câteva ceasuri ștafeta de la contele Mosca.

Mosca a lăudat faptul că l-a determinat pe Fabricio să-și amâne intrarea în Parma. A vorbit despre reacțiunea în desfășurare. De fapt s-a tras cu buretele peste tot ce s-a petrecut aici. Un funcționar de la închisoare, spânzurat în timpul revoltei oamenilor, a fost declarat că a murit într-un accident de trăsură. La atacul statuii principelui mort, din grădina palatului au fost loviți de gloanțe peste șaiszeci de oameni, Oficial s-a declarat că ei sunt teferi și se află în călătorie. Contele Zurla, ministrul de interne s-a dus la locuința fiecăruia și a dat familiei câte cincisprezece galbeni, cu porunca să spună că mortul este plecat în călătorie. Un trimis al Ministerului Afacerilor străine s-a dus la Milano și Torino. Întâlnindu-i pe ziariștii de acolo, au încercat să-i convingă să nu vorbească în niciun fel de nefericita întâmplare. Același

om a mers apoi la Paris și la Londra, ca să dezmință, în toate ziarele și aproape oficial, tot ce s-a putut spune despre tulburările din Parma. Un alt agent s-a dus la Bolonia și Florența. Noul ministru de Justiție a rămas tot Rassi. Mosca n-a putut să anuleze sentința împotriva lui Fabricio așa cum a intenționat. Sentința a rămas executorie și este bine că acesta n-a venit oficial la Parma.

De unde această schimbare de atitudine? Ea provine din faptul că principele a fost informat cu privire la schimbarea contelui Mosca. Acesta își dădea aere de dictator și de izbăvitor al patriei, intenționând să-l manipuleze pe principe, pe care îl considera doar un copil. Conteii îi aprecia totuși unele calități, cum ar fi curajul în mijlocul primelor gloanțe, iar în comparație cu tatăl său socotea că e mai presus. În adâncul inimii principele era cinstit și bun, chiar dacă inima aceasta sinceră și tânără se mânie când i se aduc la cunoștință diferite tertipuri. Conteii Mosca a început să exprime regrete după moartea principelui răposat, care luptase în război și comandase trupe, ceea ce îi dădea o anumită ținută. Avea stofă de suveran în el, pe când fiul și succesorul său era un copil de treabă și cu inimă bună. Dar el n-a fost în stare să se țină trei zile în șir de o hotărâre luată. Neștiutor și cucernic fiind, nu părea capabil să țină piept capcanelor meșteșugite de care era înconjurat. Din acest motiv salonul marchizei Raversi este mai puternic ca oricând. Acest salon a descoperit că Mosca este un liberal îndârjit, că a dorit să impună o constituție, că a pus să se tragă asupra poporului și că era hotărât să ucidă trei mii de oameni, numai ca să nu se atingă cineva de statuia fostului principe. Întorcându-se ducesa ca doamnă de onoare în aripa palatului stăpânit de principesă, adică de mama suveranului, a constatat că mărturia acesteia se pliază pe afirmațiile contelui Mosca. Credința principesei era că zilele ei negre vor reîncepe și deci că fiul se va purta mai rău ca tatăl. Atunci ducesa a confirmat că amândouă sunt amenințate de cele mai mari primejdii. Ducesa a menționat că sentința judecătorească împotriva lui Fabricio n-a fost încă anulată. A reluat și ea ideea cu privire la lipsurile principelui actual față de principele răposat. Dacă fostul suveran avea o oarecare personalitate, pentru ca actualul să nu se schimbe trebuie să-i fii mereu în preajmă și să nu-l lași să vorbească cu nimeni. Acest lucru nu va fi greu de descoperit, iar noul partid arhireacționar, avându-i în frunte pe Rassi și pe marchiza Raversi, va căuta să mențină atitudinea principelui neschimbată. De aceea salonul principesei mame, la sugestia duceseii, ar trebui să fie singurul în care suveranul să se distreze. Odată trasă această concluzie, ducesa a trimis o ștafetă să-l vestească pe Fabricio că se poate întoarce la Parma, dar în ascuns. El a venit și-și petrecea tot timpul, îmbrăcat țaran, la intrarea în fortăreață, în baraca unui negustor de castane.

Ducesa a organizat serate foarte plăcute la palat, unde nu se mai pomenise atâta veselie. Tânărul principe venea devreme la seratele mamei sale, care îi repeta mereu că trebuie să analizeze și să rezolve rapoartele, pentru a nu fi considerat un rege trândav. Considerațiile mamei aveau neajunsul că erau făcute în momente neplăcute, cum ar fi pe timpul unor jocuri de societate, dar acceptate cu plăcere de către principe. Apoi, de două ori pe săptămână aveau loc serbări câmpenești, la care erau admise cele mai frumoase femei din rândurile burgheziei; Ducesa însă, nădăjduia ca acestea să povestească principelui despre abuzurile ministrului. Rassi avea discernământ și a simțit cât de primejdioase erau pentru el aceste strălucite serate de la curtea principesei, conduse de dușmana lui, ducesa Sanseverina. El n-a voit să-i dea contelui Mosca sentința pronunțată împotriva lui Fabricio: trebuia, așadar, ca de la curte să dispară ori el ori ducesa. Rassi își dădea foarte bine seama că în fiecare zi, la curtea principesei mame se făcea haz pe socoteala lui. El a început să cerceteze dinamica mișcării populare, pe care curtea o nega. A aflat, astfel, cercetând casele cele mai năpăstuite din oraș, că s-au împărțit bani poporului în ziua când avusese loc răscoala. Inițiatorul mișcării populare vânduse mai multe diamante, care aparținuseră ducesei, iar cele rămase vor fi analizate de un bijutier local, nimeni altul decât fratele lui Rassi. Ducesa a mărturisit contelui Mosca că a încercat să-l convingă pe un apropiat al ei să-l facă să dispară pe omul care voia să-l otrăvească pe Fabricio. După ce principele și curtea se obișnuiseră cu veselia, ducesa s-a prefăcut bolnavă, și timp de opt zile a lipsit de la serate. Această întrerupere a apărut în ochii principelui ca fiind drept o plictiseală, ceea ce a dat o lovitură creditului de care se bucura ministrul de justiție. Suveranul a înțeles ce viață anostă îl așteaptă în cazul în care ducesa ar fi părăsit Parma, sau ar fi încetat veselia de la curte. La reluarea seratelor, principele și-a arătat dorința de a juca și el în piesele aflate pe rol. El a jucat foarte bine și a primit numeroase aplauze, deoarece avea talent literar și în plus o înfățișare plăcută; pe scenă principele juca rolul unui îndrăgostit de ducesă, chiar dacă aceasta nu mai era frumusețea uluitoare de altădată: întemnițarea lui Fabricio și mai ales șederea pe malul lacului Maggiore, cu un Fabricio tăcut, o îmbătrâniseră cu zece ani pe frumoasa Sanseverina. Aceasta a surprins faptul că Rassi caută să joace atât principesei, cât și ducesei o simplă festă. Lăsat să joace fără Sanseverina piesele programate, s-a observat că principele juca foarte prost, iar după primul act a cerut ducesei să-l ajute să se retragă. A cerut apoi sfatul ducesei în legătură cu declarațiile aduse de Rassi, de la o sută optzeci și doi de martori, privitoare la niște preinși ucigași ai tatălui său. Alături de declarații a mai înaintat un act de

acuzare de peste două sute de pagini. Ducesa a dat o soluție imediată, afirmând că din ziua în care va fi pus în spânzurătoare un singur liberal, Rassi va fi legat de minister cu lanțuri de fier, lucru pe care îl urmărește și el. La fel urma ca principele să nu poată merge la plimbare, dacă anunța acest lucru numai cu două ore înainte de ora plecării. La insistențele principelui și a mamei sale de a vorbi, ducesa a propus să fie citită o fabulă de La Fontaine, *Grădinarul și Boierul*, care concluziona că *Dreptatea celor mari - vedeți de-aici - mai rea-i ca nedreptatea celor mici*¹. În final ducesa a propus ca documentele adunate de Rassi să fie azvârlite și arse imediat în cămin. De asemenea a replicat că folosirea unor colaboratori porniți de jos, expresie plăcută principesei, care era convinsă că ducesa și contele Mosca prețuiau exclusiv inteligența, poate fi considerată vară primară cu iacobinismul. Până la urmă fabula a biruit în cugetul principesei și a poruncit ca mapele predate de Rassi să fie aruncate în foc. În ziua următoare ducesa este sfătuită să ceară constituirea unui plen, format din doisprezece magistrați, care să-l judece pe Fabricio. Urma ca neîntârziat să i se supună spre semnătură principelui o scurtă ordonanță scrisă, în care se spunea că prima sentință se anulează. Fabricio urma să se constituie prizonier la închisoarea orașului, aflată în subordinea contelui Mosca, deoarece se presupunea că în fortăreață ar putea fi otrăvit de către Rassi. Pe de altă parte Fabricio trebuia să fie judecat cât mai solemn, pentru a nu fi urmărit toată viața de acest episod. Până la urmă ducesa a descoperit că Fabricio se constituise prizonier în fortăreață, la câțiva pași de Clelia. Ducesa a alergat la fortăreață cu gândul de a-l putea vedea pe Fabricio, însă generalul Conti s-a împotrivit, întemeindu-se pe prevederile legilor militare, conform cărora nimeni nu poate pătrunde într-o închisoare de stat, fără un ordin semnat de suveran.

Sosirea lui Fabricio la Turnul Farnese o aduse pe Clelia în culmea deznădejdiei. Ea nu putea să-și ascundă convingerea că nu va fi niciodată fericită departe de Fabricio. Jurase, însă, Sfintei Fecioare să facă voia tatălui ei, măritându-se cu marchizul Crescenzi, și să nu-l mai vadă niciodată pe tânăr. Ea reia, totuși, plimbările prin palatul închisorii și ajungând la bucătărie, este informată de o bătrână că de data aceasta Fabricio nu va mai ieși din cetățuie. Atenționarea aceasta a pus-o în gardă. A încercat să obțină fără succes sprijin de la medicul închisorii și de la abatele don Cesare pentru a lua legătura cu Fabricio. A intrat în partea unde se găsea celula acestuia și a forțat pătrunderea în camera lui. La primul schimb de discuții avut, a aflat că acesta nu mâncase nici la prânz

---

¹ Ibidem, II, pp. 264-266.

și nici la cină, de frică să nu fie otrăvit. Conversația dintre cei doi a fost întreruptă de apariția intempestivă a generalului Fontana, aghiotantul principelui, venit să-l salveze pe Fabricio. Venirea lui Fontana s-a datorat insistențelor ducesei și a demersurilor nebunești ale Cleliei, pe lângă principesă, continuate apoi pe lângă marchizul Crescenzi și încheiate pe lângă suveran. Ducesa era convinsă că la palatul închisorii se urzește otrăvirea lui Fabricio și de aceea căuta mutarea lui din Turnul Farnese, insistând pe lângă principe să-l elibereze din închisoare. Pentru a obține eliberarea lui, principele a solicitat ducesei să-i dăruiască un ceas din viața ei. Ea a jurat că este de acord, călcându-și demnitatea de femeie, dar aceasta a mai adăugat să fie numit coadjutor al arhiepiscopului Landriani, cu drept de a-i urma în scaun. Scăpat din închisoare, Fabricio a fost adus în fața suveranului, unde a fost îndemnat să circule pe străzile Parmei fără pază, iar seara să se prezinte la închisoare, pentru judecarea procesului. Principele era îmbătat de succesul în fața ducesei și timp de cincisprezece zile a fost un alt om, dovedindu-se atent la toate argumentele generoase și fiind un om de caracter. A ars diploma de conte pregătită pentru Rassi, care aștepta de o lună semnătura lui, și l-a destituit pe generalul Fabio Conti. Apoi aceștia au fost exilați în Piemont, generalul stând acolo până la nunta Cleliei cu marchizul Crescenzi. Ceva mai complicat a fost procesul lui Fabricio, deoarece judecătorii voiau să-l achite prin aclamații, chiar la prima înfățișare. A fost necesară intervenția contelui Mosca și insistența lui, pentru ca procesul să țină cel puțin opt zile, iar judecătorii să asculte toți martorii. A doua zi după achitare, Fabricio del Dongo a ocupat postul de mare vicar al arhiepiscopului Landriani, iar principele a semnat scrisorile necesare pentru ca să poată fi numit coadjutor, cu drept de succesiune la jilțul arhiepiscopal. Lumea o felicita pe ducesă pentru aerul recules al nepotului, chiar dacă Fabricio era cuprins de deznădejde. După trimiterea în surghiun a generalului Conti, Clelia s-a adăpostit la mătușa ei, contesa Contarini. Fabricio a închiriat o cameră peste drum de palatul Contarini, încercând să păstreze contactul cu Clelia. El nu se bucura de achitare și nici de instalarea într-un post cu înalte atribuții. Locuia un apartament cochet în palatul Sanseverina, acum recunoscându-i-se drept virtuți tot ceea ce era neclintit în firea lui, dar care altădată îi indigna pe curteni. Fabricio se simțea mai nenorocit în apartamentul somptuos și cu zece lachei purtând livrea casa, decât în celula de scânduri din Turnul Farnese. Mama și sora lui au venit la Parma să-l vadă în plină glorie. Odată sosite, ele au fost izbite de adâncă lui tristețe. Mama lui, marchiza del Dongo, a fost foarte speriată, încât a crezut că în Turnul Farnese i s-a dat o otrăvă care lucra cu încetul. Toate beneficiile care urmau strălucitei

sale situații, nu produceau asupra lui nicio impresie, ci cel mult îl îndârjeau. La inițiativa contelui Mosca a fost tradusă în italiană genealogia familiei Valserra del Dongo, publicată în latinește de arhiepiscopul Parmei, Fabricio. Volumul era somptuos, cu textul latin alături, cu gravuri litografiate, executate la Paris. La începutul volumului străjuiau două portrete, față în față, unul al lui Fabricio, iar celălalt al bătrânului arhiepiscop. Traducerea aceasta i-a fost atribuită lui Fabricio, ca fiind făcută pe timpul primei întemnițări. Însă totul era mort în inima lui, chiar și vanitatea, și nu-și dădu osteneala să citească o singură pagină din lucrarea ce i se atribuia. A fost silit de situație să dăruiască un exemplar principelui. Acesta s-a socotit dator să-i acorde o despăgubire pentru moartea care trecuse la un pas de el, acordându-i dreptul de a intra oficial în camera sa, favoare ce-i conferea titlul de excelență.

Singurele clipe când Fabricio își permitea să iasă din restriște, erau cele petrecute în dosul ferestrei de la cămăruța situată peste drum de palatul Contarini, unde locuia acum Clelia. Tatăl acesteia era surghiunit la Torino și nu se putea întoarce la Parma decât în ziua căsătoriei ei cu marchizul Crescenzi. Ea a descoperit că Fabricio o pâdea de la fereastra de peste drum de palatul Contarini. Avea, însă, încredere în ajutorul sfintei Fecioare, singurele mijloace de luptă cu ea însăși. În adâncul sufletului era îndurerată că nu-și poate respecta tatăl. Viitorul soț îi părea cu desăvârșire șters și pe potrivă felului de a fi al oamenilor. Pe de altă parte iubea din toate puterile un om pe care nu trebuia să-l mai vadă niciodată. Într-o zi Fabricio a intrat la Clelia și așteptând în anticameră acceptul ei, a început să mediteze la situația imposibilă în care se găsea. *Ca să pun capăt tuturor îndatoririlor plicticoase cu care mă copleșește noua mea demnitate, am să descotorosesc biserica de un preot nevrednic și, sub un nume de împrumut, am să-mi caut adăpost într-o mănăstire*² și-a spus Fabricio. A fost primit de Clelia, și printre reproșuri cei doi au ajuns să-și declare dragoste. Fabricio a povestit adevărul asupra surghiunului tatălui ei. Ducesa nu era vinovată; ea nu crezuse nicio clipă că planul otrăvirii ar aparține generalului Fabio Conti, ci era convinsă că făcea parte din arsenalul de luptă al taberei Raversi, aceștia dorind să-l alunge pe contele Mosca. Don Cesare s-a deplasat până la Torino, să-și caute fratele, iar la întoarcere s-a înfățișat ducesei. I-a destăinuit că generalul a socotit de datoria sa să se răzbune, îndemnat de o greșită interpretare a cerințelor onoarei și crezându-se înfierat în ochii lumii de pe urma fugii lui Fabricio. La aceste afirmații ducesa a

---

² Ibidem, II, p. 304

replicat cu rugămintea de a grăbi căsătoria Cleliei cu marchizul Crescenzi spunând că după aceasta generalul va fi primit înapoi, socotindu-se că se întoarce dintr-o călătorie. După ce a fost informată de don Cesare, Clelia, și-a vizitat tatăl care se afla ascuns într-un sat de lângă Torino, pe jumătate nebun. I-a scris lui Fabricio o scrisoare de veșnică despărțire. La primirea scrisorii Fabricio s-a dus la mănăstirea Velleja, aflată în munți, la zece leghe de Parma. Din îndepărtata sihăstrie, Fabricio și-a dat consimțământul pentru căsătoria ei cu marchizul Crescenzi. Clelia a fost cea care a stabilit ziua căsătoriei, iar fastul acestei nunți urma să sporească și mai mult strălucirea curții din Parma, în iarna respectivă. Ranucio-Ernest al V-lea era un om foarte zgârcit, dar în același timp și foarte îndrăgostit de ducesă. Spera mult s-o poată statornici pe lângă el, folosindu-se de implicarea ei la serbările finanțate de principe care aveau loc la curtea Parmei.

Îndatoririle îl chemaseră la Parma pe coadjutor, adică pe Fabricio, însă el a declarat că, din motive de cucernicie, își va prelungi sihăstria în micul apartament pus la dispoziție de protectorul său, monseniorul Landriani, unde se instalase cu un singur servitor. În felul acesta Fabricio nu lua parte la niciuna din strălucitele serbări de la curte, și acest lucru i-a asigurat la Parma și în viitoarea-i eparhie un renume de mare sfințenie. Sihăstria care se datora doar tristeții adânci și deznădăjduite, a avut o urmare neașteptată. Arhiepiscopul Landriani, care ținuse neconținut la el și care avusese cel dintâi gândul de a-l face coadjutor, a simțit trezindu-se în el un început de pizmă. Landriani socotea că trebuie să se ducă la toate recepțiile de la curte, îmbrăcând veșmintele de mare ceremonie, aproape aceleași cu odăjdiiile îmbrăcate atunci când slujea în catedrală. Aprecierile ce se făceau în șoaptă că arhiepiscopul se duce la bal, iar monseniorul del Dongo nu iese un pas afară din cameră, au făcut să se sfârșească trecerea de care se bucurase Fabricio, la arhiepiscop. Purtarea sa era dictată de deznădejdea pricinuită de căsătoria Cleliei și era considerată o dovadă de cucernicie a unui suflet simplu. Cei bisericosi citeau traducerea genealogiei familiei del Dongo drept un îndreptar al bunului creștin, chiar dacă printre rânduri se putea observa o înfumurare nemărginită. Apariția unor litografii după portretul lui Fabricio, împodobite cu o mulțime de ornamente, cu care nu se pot împodobi decât portretele episcopilor, făcuse ca mânia arhiepiscopului să nu cunoască margini. Arhiepiscopul l-a chemat la sine și l-a mustrat în termeni care au ajuns aproape de grosolanie. Fabricio l-a ascultat cu toată umilința și i-a spus adevărul cu privire la genealogie, întocmită din ordinul contelui Mosca și pe timpul primei sale întemnițări, având scopuri deșarte și nepotrivite cu o față bisericească. Însă toate aceste explicații, date pe

un ton potolit, au intensificat mânia arhiepiscopului, până la al acuza de fățarnicie. Concluzia acuzatului a urmat rapid, arătându-i ce înseamnă oamenii de jos, chiar atunci când sunt deștepți.

Fabricio era îngrijorat în zilele acelea de scrisorile ducesei Sanseverina, care îi cerea stăruitor să se reîntoarcă la apartamentul din palatul Sanseverina, sau cel puțin să treacă pe la ea s-o vadă. El era sigur că avea să audă vorbindu-se despre strălucitele serbări date de marchizul Crescenzi, cu prilejul căsătoriei lui cu Clelia. Atunci când căsătoria avusese loc, Fabricio fusese cufundat de opt zile în tăcerea cea mai adâncă, după ce poruncise servitorului său și personalului arhiepiscopiei din jurul său să nu-i adreseze niciun cuvânt. Auzind de această hotărâre, arhiepiscopul Landriani l-a chemat la el pe Fabricio, mai des ca oricând, având cu el lungi convorbiri și silindu-l să stea de vorbă cu unii preoți de țară, care erau nemulțumiți și considerau că arhiepiscopia le-ar fi încălcat unele drepturi. Fabricio și-a răspuns că cel mai bine ar fi pentru el să se facă călugăr, la Villeja în creierul munților, unde n-ar suferi atâta. A vizitat-o și pe mătușa sa, dar în timpul îmbrățișării nu și-a putut stăpâni lacrimile. Ducesa l-a găsit foarte schimbat și cu o înfățișare foarte vlăguită, cu un veșmânt negru de preot simplu. Atunci când a înțeles că schimbarea se datora căsătoriei Cleliei, a fost copleșită de simțăminte la fel de aprige ca și acelea ale arhiepiscopului. Ea s-a dovedit mai îndemnatică în a și le ascunde, însă a stăruit asupra încântătoarelor petreceri date de marchiz. Chiar în clipa respectivă a intrat contele Mosca, iar ceea ce i s-a înfățișat l-a vindecat cu totul de gelozia pe care Fabricio i-o stărnise. A insistat să-l ajute cu ceva, cu bani sau cu putere. Mosca i-a laudat purtarea, considerând-o capodopera celei mai subtile politici și pregătindu-și un viitor foarte plăcut. Ce i-a spus: *Principele te respectă, poporul te privește cu sfințenie, iar haina ponosită îl împiedică pe monseniorul Landriani să doarmă. La curte se vorbește foarte mult de tine, iar succesul acesta se datorează modestului veșmânt negru.* Contele nu-l lăsa să plece fără să-i spună că, în ciuda sihăstriei vremelnice, lumea ar putea lua purtarea lui drept o exagerare, dacă nu l-ar vedea la curte de ziua de naștere a principesei. La serata de la curte a fost primit cu toată cinstirea, iar în momentul în care a considerat că ar putea să plece, îndeplinite fiind îndatoririle de curtean, a fost anunțat de șambelanul de serviciu că a fost desemnat să joace whist cu principele. Invitația aceasta era o cinste deosebită, cu mult mai presus de rangul pe care-l avea un coadjutor în societate. Rămânând la serată, șederea sa coincise cu cea a starețului fraților minoriți și chiar cu a marchizei Crescenzi, adică a Cleliei. Cu acea ocazie ochii marchizei, plini de lacrimi, îi întâlniră pe aceia

ai lui Fabricio, aflați într-o stare asemănătoare. Biata femeie a venit la recepție numai silită de bărbatul ei, deoarece avusese de gând să se retragă după o jumătate de oră, pe motiv că nu se simte bine. Marchizul i-a declarat însă că plecarea ei după doar o jumătate de oră, când alte trăsuri abia soseau, ar fi fost împotriva tuturor uzanțelor. De mai multe ori ea și Fabricio s-au privit, și-au vorbit după care totul s-a schimbat dintr-o dată în ochii lui Fabricio. De a doua zi el s-a hotărât să pună capăt sihăstriei vremelnice și să se reîntoarcă la apartamentul din palatul Sanseverina. Arhiepiscopul a crezut și a și spus tuturor că favoarea suveranului care îl îngăduise pe coadjutor la masa de joc, îl făcuse pe acesta să-și piardă capul. Ducesa a priceput că se înțelese cu Clelia, iar gândul acesta, unit cu chinul cu care-și amintea de o anumită făgăduială făcută principelui, a hotărât-o să plece o vreme din Parma.

Convorbirea dintre ducesă și conte a avut loc a doua zi, după întoarcerea lui Fabricio la palatul Sanseverina. Ducesa se afla sub impresia bucuriei ce se vedea din purtarea nepotului ei. Zvonul pregătirilor de plecare de la palatul Sanseverina îi ajunsese la ureche. Atunci Ernest al V-lea își îngădui o încercare: suveranul se duse să o viziteze pe ducesă în palatul ei. Aici i-a propus să-și asume un alt rol. I-a cerut să se căsătorească cu el, chiar dacă este constrâns de situația de a fi cel din urmă coborâtor din spița sa care va mai putea domni și a vedea îndurerat cum, încă din timpul vieții sale, marile puteri erau cele care hotărau cine îi va fi urmașul său la tron. Ducesa insista asupra faptului că făgăduiala făcută este groaznică în ochii săi, fiindcă ar expune-o propriului dispreț. Din contră, dacă suveranul va insista să se respecte jurământul, ducesa va părăsi numaidecât Parma și nu se va mai întoarce niciodată. Principele era încăpățânat precum toate ființele slabe, și era rănit în mândria de bărbat și de suveran, din cauza respingerii cererii în căsătorie. Ducesa insista pe disprețul principesei mame, care ar vedea în ea o josnică intrigantă. Până la urmă întâlnirea a avut loc la orele zece seara, iar la orele zece și jumătate, ducesa s-a urcat în trăsură, pornind spre Bolonia. Câteva zile mai târziu la Perugia avea loc căsătoria ducesei Sanseverina cu contele Mosca, într-o biserică unde se aflau mormintele strămoșilor acestuia.

Clelia se purta ca și cum nu-și mai amintea de dragostea pe care s-ar fi zis că o împărtășise la un moment dat. De aceea sufletul lui Fabricio a fost copleșit de o jale întunecată, fără ca suferința să-l trimită din nou în sihăstrie. El începea să creadă că era despărțit de Clelia pentru totdeauna și deznădejdea îi cuprindea tot mai mult inima. Principele se purta față de el într-un chip foarte deosebit, așezându-l pe prima treaptă la curte, trecere care se datora în bună parte lui însuși. Rezerva lui Fabricio

izvora din nepăsare, mergând până la silă, față de toate maimuțările sau patimile mărunte din care este țesută viața oamenilor. Ea a ațâțat ambiția tânărului suveran, care spunea că Fabricio e la fel de deștept ca mătușa sa. Nimeni din jurul principelui nu se afla în starea sufletească a lui Fabricio. Prețuirea de care se bucura el nu era deloc aceea a unui coadjutor, ci întrecea chiar cinstirea dată de suveran arhiepiscopului. La curtea din Parma miniștrii chemați să înlocuiască echipa Mosca au transformat treburile statului într-o harababură. La curtea principesei, unde domnea o plictiseală de moarte, s-a stabilit ca nimeni să nu se înfățișeze aici dacă nu poate dovedi că are opt grade de noblețe. La invitațiile ducesei de a fi vizitați la Neapole, lui Fabricio nu-i trecea prin cap să răspundă. Ducesa îi scrie lui Fabricio și-l sfătuiește cum să se comporte la Parma. Ea spune că după admirația atât de mare a principelui, trebuie să urmeze o dizgrație. El se va preface că nu-l ia în seamă, iar curtenii îi vor arăta și ei cel mai cumplit dispreț. Despoții mărunți sunt schimbători ca moda, dintr-o singură pricină, plictiseala. Sprijinul împotriva toanelor suveranului nu poate fi găsit decât în predică. Fabricio se hotărăște, deci, să predice, și succesul lui, a fost asigurat dinainte de slăbiciunea și de veșmântul lui ponosit. Din vorbele lui se desprindea un iz de tristețe adâncă. Lucrul acesta se adăuga chipului său plăcut și șoaptelor despre înalta trecere de care se bucura la curte, făcând să cucerească inima tuturor femeilor. Locurile în biserică începuseră să fie reținute dinainte, unde el urma să predice. La un moment dat a predicat într-o bisericuță a călugărițelor, situată în apropierea palatului Crescenzi. Aproape la aceeași oră s-a ținut spectacolul la teatrul cel mare, unde un tenor, care făcea săli pline în fiecare seară, stârnise o vâlvă mare. Marchiza Crescenzi, ca orice suflet în suferință, a fost tulburată de muzică, dar și mai mult de golirea sălii de spectacol. Ea s-a opus cu hotărâre stăruințelor marchizului, care ținea cu tot dinadinsul să audă și predica. Se spunea că Fabricio îl întrecea chiar și pe cel mai bun tenor din Italia. Dacă Clelia spunea că este pierdută dacă-l vede, Fabricio rostea predici tot mai strălucite fără a izbuti să o zărească pe marchiză.

Privind chipurile femeilor care-l ascultau, Fabricio a descoperit o tânără frumoasă, ai cărei ochi împrăștia văpăi. Tânăra, numită Anetta Marini, urma să se căsătorească cu fiul cel mare al amintitului Rassi ministrul justiției. Ascultând predicile monseniorului Fabricio, aceasta se îndrăgostește de el și refuză căsătoria proiectată. Fiindcă nu avea nicio nădejde să se poată mărita cu omul la care ținea, dorea ca privirea să nu-i fie jignită de mutra tânărului Rassi. Povestea face ocolul întregului oraș și de ea se vorbește chiar la palatul Crescenzi. Clelia n-a amintit despre acest

subiect în salonul ei, chiar dacă s-a deplasat în duminica următoare la biserica de care ținea Marini. Ea a plecat, însă, înainte de terminarea slujbei, fără să-l vadă pe Fabricio. Prietenii care veneau să-și petreacă serile la palatul Crescenzi au povestit cum tânăra Marini a comandat un portret al *domnului del Dongo*, adică a lui Fabricio, îmbrăcat în negru și nu în veșminte preoțești.

Ultimul capitol începe cu prezentarea speței de curteni prezenți la palatul principelui din Parma. Dreptul unui mic nobil de a lua parte la ceremonia sculării din pat a suveranului era înainte de toate susținut de faptul de a nu fi deschis niciodată o carte de Voltaire sau de Rousseau. Apoi participantul trebuia să vorbească cu grijă de guturaiul alteței-sale, sau cu admirație de ultima ladă primită din Saxa pentru colecția principelui de mineralogie. Pe lângă toate acestea, trebuia ca participantul să nu fi lipsit de la biserică nicio zi pe an, și în plus printre prietenii săi intimi, să poată fi numărați doi sau trei călugări cu vază. Celui care îndeplinea aceste cerințe suveranul se îndupleca să-i adreseze cuvântul o dată pe an, ceea ce-i dădea o mare greutate în parohia de care ținea, iar receptorul nu îndrăznea să-l necăjească, dacă era în întârziere cu suta de franci anuală, cu care îi erau impuse proprietățile. La palatul Crescenzi aveau loc întruniri în fiecare seară. Printre subiectele discutate era și cel în care se vorbea despre tânăra Anetta Marini, lucru ce o smulgea din visare pe marchiză. Tot în salonul marchizei s-a exclamat zgomotos că portretul monseniorului del Dongo a fost văzut și cu această ocazie s-a spus că coadjutorul este îndrăgostit de Marini. Afirmările acestea au stârnit gelozia Cleliei. Ea s-a gândit că trecuseră paisprezece luni de când nu-l mai văzuse pe Fabricio. A început să se întrebe dacă n-ar fi cazul să stea în biserică ca să asculte un predicator celebru. Se gândea că va sta departe de amvon și se va uita la acesta o dată la venire și o dată la sfârșitul predicii. Își repeta în gând că nu va merge la biserică să-l vadă pe Fabricio, ci să-l audă pe predicatorul fără de seamăn. Ca să-și mai împace cugetul s-a gândit s-o chestioneze despre acest lucru pe cea dintâi femeie care va veni la ea în seara respectivă. În vizită a venit marchiza Raversi, iar la întrebarea Cleliei aceasta i-a răspuns că-l socotise pe Fabricio în trecut un mic intrigant, croit după același calapod cu mătușa sa, contesa Mosca. Însă la ultima predică, spunea ea, acesta a fost atât de sublim, încât, după ce l-a ascultat, îl consideră omul cel mai plin de elocință pe care l-a văzut vreodată. După această discuție, Clelia a decis să meargă și ea la biserică. Fabricio a urcat în amvon, slab și tras la față, făcând ca ochii Cleliei să se umple imediat de lacrimi. Fabricio a citit o rugăciune foarte încet, dar când a ajuns la jumătatea rugăciunii, toată lumea plângea. Deși se

adresa întregului auditoriu, nu părea să vorbească decât Cleliei. A sfârșit predica mult mai repede ca de obicei, iar cu toată opoziția lui, lacrimile îl podideau. Ascultând rugăciunea, Clelia, a socotit că făcuse o crimă cumplită stând paisprezece luni fără să-l vadă. I-a scris și l-a invitat în sera cu portocali. Ea a repetat jurământul făcut Sfintei Fecioare *de a nu-l vedea* și de aceea l-a primit în beznă³. I-a cerut să nu mai predice în fața Anettei Marini, iar el a promis că nu va mai predica în fața nimănu.

Se trece peste povestire o perioadă de trei ani. Acum contele Mosca se afla din nou la Parma, în calitate de prim-ministru și mai puternic ca oricând. Marchiza avea un copil de doi ani, însă în inima lui Fabricio se ivește un capriciu: copilul era bucuria mamei și stătea tot timpul lângă ea sau pe genunchii marchizului Crescenzi. Fabricio nu-l vedea niciodată și nu se putea împăca cu gândul că băiatul ar îndrăgi alt tată. De aceea a plănuit să-l răpească pe copil, înainte ca acesta să poată rămâne cu vreo amintire limpede. De ochii lumii copilul a căzut bolnav, marchizul a chemat medicii cei mai vestiți, dar Clelia se afla în fața unei încurcături. A oprit medicamentele prescrise pentru copil, apoi, l-a ținut prea mult la pat și copilul s-a îmbolnăvit de-a binelea. Fabricio nu putea să renunțe la silnicia pe care o făcea Cleliei și nu putea renunța la planul său: se strecura în fiecare noapte la căpătâiul copilului bolnav. Marchiza venea să-și îngrijească fiul, iar Fabricio o vedea la flacăra lumânărilor, lucru ce părea un păcat cumplit în cugetul Cleliei. Marchizul a fost răpit la întoarcerea la Parma, timp în care palatul său a fost înveșmântat în negru, iar căsenii au rămas copleșiți de întristare. Copilul a fost transferat într-o altă casă, unde marchiza se ducea să-l vadă aproape zilnic. După câteva luni copilul a murit, iar ea n-a supraviețuit decât două luni fiind convinsă că pronia cerească o pedepsea pentru încălcarea făgăduielii făcută Sfintei Fecioare. După moartea Cleliei, Fabricio a făcut fiecăruia dintre servitorii săi și lui însuși câte o pensie de o mie de franci. Contesa Mosca, mătușa sa, a primit câteva moșii, care aduceau un venit de peste o sută de mii de franci pe an; aceeași sumă era dăruită mamei sale, iar ceea ce mai rămânea din averea părintească era donată uneia din surorile sale. Fabricio și-a dat demisia din postul de arhiepiscop, iar a doua zi s-a retras la Mănăstirea Parma, aflată în pădurile din vecinătatea Padului.

---

³ Această afirmație ar putea părea neverosimilă, dar în memoriile lui Atanasie Maxim sunt prezentate precauții asemănătoare: *în provincia Muncaciului nu se mânca carne. Afară de mănăstire mâncau bucuos. Duceau cu sine și în mănăstire, dar ca să observe regula deschideau fereastra și mâncau carnea aplecați pe fereastră afară, deci nu în mănăstire., în Maxim Atanasie, Memorii, Editura Scriptorium, Baia-Mare, 2009, p. 106.*

Contesa Mosca nu s-a mai întors la Parma, ci s-a stabilit pe malul stâng al Padului, în statele Austriei. Fabricio o vizita zilnic la reședința ei, însă fericirea lor a durat puțin, deoarece el n-a mai trăit decât un an în mănăstire, iar contesa Mosca, la rândul ei, i-a supraviețuit puțină vreme.

2. Concluzie

Terminată lectura romanului lui Stendhal, *Mănăstirea din Parma*, putem face o apreciere generală; deși romanele nu sunt o reconstruire istorică, ne permit să formulăm anumite stări sufletești, care constituie un fapt istoric. La lectura acestor cărți, citite de milioane de cititori, se va răspândi ideea sau imaginea Bisericii, comună în secolul al XIX-lea: oamenii aveau o Biserică ipocrită, care confunda politica cu religia și care se folosea de religie pentru a obține și păstra putere, bogăție și plăceri.

Putem spune că, dacă Imperiul francez nu ar fi căzut, Stendhal nu ar fi publicat probabil nimic și ar fi trebuit descoperit din hârtiile sale postume. El ajunge la literatură târziu și din întâmplare; la început scrie eseuri despre pictură și despre muzică, pentru ca în 1817 să-i apară prima carte intitulată *Rome, Naples et Florence*, alcătuită din impresii despre societatea italiană, redactate în jurnalul său la începutul sejurului în nordul Italiei, și mai ales la Milano. După căderea lui Napoleon, el rămâne la Milano șapte ani. Cu acea ocazie se declara milanez și poate s-ar fi stabilit pentru totdeauna la Milano, dacă poliția austriacă nu l-ar fi trimis, în 1821, cu forța în patria proprie. Romanul *Mănăstirea din Parma* a apărut la Paris, în 1839, după ce, între 1831-1836, autorul fusese consulul Franței la Triest și Civita-Vecchia, și unde răsfoise arhivele orașului, transpunând acțiunea în epoca sa. Este atras de Italia, aceasta devenind un fel de patrie de suflet. A cerut de altfel să i se scrie pe mormânt: *Henry Beyle, milanez*.

Romanul reprezintă un nou prilej pentru Stendhal de a înfățișa, cu asprimea cunoscută, societatea contemporană lui. El este un om nou și vrea să intre în viață fără să abdice de la prerogativele propriei clase, burghezia. El nu este marcat de nicio idee preconcepută, ci un om fără venerări ereditare, un spirit sec, mobil, treaz, așternut peste o *tabula rasa*, neastâmpărat, dornic să trăiască, să iubească, să simtă și să guste. Vrea să fie omul unei societăți noi, fără nobili, fără preoți. Stendhal este un ins fără prejudecăți ereditare, profesionale sau politice, disponibil la ordinea nouă. El nu-și

facea probleme de conștiință religioasă: *Ceea ce-l scuză pe Dumnezeu, spune el, este că nu există*. Fără să adopte un limbaj prea dur în anticlericalismul său, este constant în dușmănia pe care o arată preoțimii, chiar dacă era străin sensibilității religioase.

Teoretician al nașterii anticlericalismului îl avem pe Lamennais (1782-1854), contemporan cu Stendhal. Este preot catolic, dar după ruptura cu Roma, trasează un cadru al anticlericalismului, care din multe aspecte era obiectiv. El consideră că decreștinarea societății și anticlericalismul nu se nasc din ura nutrită de dușmanii lui Dumnezeu, ci din infidelitatea Bisericii față de misiunea sa, din compromisul făcut cu puterea, din uitarea virtuților evanghelice, și din neînțelegerea adevăratelor influențe a ideilor vehiculate în epoca respectivă. Clerul s-a separat de națiune, de interesele sale, de aspirațiile sale, de experiențele sale, de trecutul său, precum și de viitorul său. El s-a vândut puterii, pentru a beneficia de favorurile acesteia și a devenit un instrument al ei. Puterea a devenit liberă de barierele de odinioară și s-a transformat în despotism. Clerul prezenta, în numeroase cazuri, scandalul unei vieți mondene, inactive și uneori coruptă. Partidul anticreștin se prezenta ca apărător al libertăților și promotor al științelor, în timp ce clerul era cuprins de idei contrare, amestecate cu erorile unei filosofii ateiste, refuzând ceea ce era drept și pur în cauza susținută de respectiva filosofie. Prin urmare, clerul și-a asociat interesele cu cele ale despotismului, a instaurat împotriva adversarilor, rigori inchizitoriale, crezând în forța edictelor regale și în eficacitatea unor decrete ale parlamentelor, mai mult decât în cele inspirate de adevăr, creditând prejudecata de a vedea în Biserică dușmana culturii, a discuțiilor, a cercetărilor rațiunii, pe care o considera sprijinul natural al tiraniei.

Opera lui Stendhal este imensă, dar contemporanii nu au înțeles-o. Ea a găsit o rezonanță în public numai peste douăzeci de ani. Influența sa a rămas vie și ea nu s-a epuizat nici până astăzi.